

tamna sjena straha, „vlastitim je mesom plaćao posljedice zlokobnog ratnog pothvata koji je Italija poduzela protiv Jugoslavije.“ Uskoro je proglašeno pripojenje grada FNRJ, ulice su dobile nove nazive: po Molotovu, Staljinu, Titu, Crvenoj armiji. Lovrovich zapaža i veliki zanos za obnovom, naroda iz okolice koji je dolazio u grad, ali primjećuje i konfiskacije i podržavljenja svih tvornica i brodogradilišta u gradu. Rat je bio gotov, a mi smo „prepušteni sebi samima i milosti osvajača.“ Lovrovich kao svećenik piše i o problemima crkvene hijerarhije u Zadru s novom vlašću, provođenju početka kampanje protiv „jugoslavenskog klera i protiv onog na osvojenim područjima“, te svođenju vjeronauka na fakultativni predmet u školi. Uskoro je osnovan i Gradski odbor za zaštitu „nas Talijana“, koji je izdao mnogo proglašena i dokumenata, ali je, razumljivo, „bio potpuno onemogućen da obavlja bilo kakvu djelatnost.“ Usprkos svemu, Talijana je svakim danom bilo sve manje, bili su „ili deportirani, ili pobijeni ili nasilno protjerani“. Grad se, po Lovrovichu, sve više punio „Slavenima“, te je u trenutku optiranja, krajem 1945, u Zadru bilo tek oko tri tisuće Talijana, od 18.000 tisuća koliko ih je grad brojao. Lovrovich je napustio Zadar 5. srpnja 1948. godine, zajedno sa zadarskim nadbiskupom Munsanijem, te se sklonio u Italiju, dok su u grad počeli stizati svećenici i redovnici hrvatske nacionalnosti.

Na kraju dnevnika nalazi se popis stradalih u bombardiranjima Zadra od 2. do 29. studenoga 1943. godine.

Željko Karaula

Jedno netipično djelo o vodećim protagonistima Drugog svjetskog rata

Marc Ferro, *Sedmorica zaraćenih. Usporedna povijest*

Zagreb: FPZ, 2008, 389 str.

Često se nameće pitanje postoji li nenapisani segment iz povijesti Drugog svjetskog rata, posebice kada je riječ o glavnim protagonistima toga rata. Zašto se nakladnici stalno odlučuju izdavati nove biografije diktatora, naročito Hitlera i Staljina? Zašto se stalno snimaju novi dokumentarni filmovi na tu temu? Ova pitanja mogu nagnati na zaključak kako je to poglavlje povijesti vrlo dobro obrađeno, gotovo zaključeno. No, kao ni jedno drugo, tako nije niti to; zaključak ide zapravo u drugom smjeru: količini dostupnih vrela i interesu publike. Do pojave knjige Emmanuela Le Roy Laduriea *Montaillou, village occitan 1975*, historiografija koja obrađuje razdoblje prije 1900. godine gotovo nije ni znala za pojam *bestseller*. S druge strane, knjige s tematikom svjetskih ratova i kriza kao da su „oduvijek“ popularne – *Uzroci Drugog svjetskog rata* A. J. P. Taylora prodani su u 10.000 primjeraka u samo godinu dana, a u Sjedinjenim Američkim Državama ista knjiga je u razdoblju od 1985. do kraja stoljeća prodana čak u približno 25.000 primjeraka.¹ Nije potrebno upuštati se u analize zašto povjesničare toliko privlači

¹ Chris Wrigley, *A. J. P. Taylor: Radical Historian of Europe* (London - New York: I. B. Tauris, 2006), 289.

razdoblje Drugog svjetskog rata, potrebnije je uočiti metodološki koncept istraživanja tog razdoblja. A njih je zaista mnogo – od oralne historije do kulturne historije – metodološki se pristupi mogu slobodno varirati u golemoj količini izvora.

Upravo je ta činjenica zasigurno predstavljala jedan od razloga zašto predstavnike francuske Nove historije i časopisa *Annales* povijest 19, a napose 20. stoljeća isprva ne zanima. Tek možemo konstatirati da se „osvježanje“ koje je Fernand Braudel krajem 1960-ih i početkom 1970-ih tražio u samom časopisu *Annales*² svelo, između ostaloga, i na povratak žanru biografija, vrlo bliskom Lucienu Febvreu. Koincidira to i sa sve popularnijim paralelnim ili usporednim biografijama, ali i paralelnim ili usporednim povijestima, naročito u britanskoj i angloameričkoj historiografiji.³ Upravo toj posljednjoj žanrovskoj skupini pripada i djelo Marca Ferra *Sedmorica zaraćenih. Usporedna povijest (Ils étaient sept hommes en guerre: 1918-1945, Histoire parallèle, 2007.)*.

Marc Ferro (1924.) pripada, kako smo već spomenuli, grupi francuskih povjesničara okupljenih oko časopisa *Annales*, osnovanog još 1929. godine, i upravo je s tog aspekta posebno interesantno analizirati njegovo djelo. Časopis koji je prekinuo s pozitivističkom devetnaestostoljetnom historiografijom, promičući teme koje nisu vezane uz do tada primarnu, političku povijest, ali i nove načine istraživanja povijesti, prije svega uz korištenje raznih vrsta izvora, kao i interdisciplinarno surađivanje s drugim znanostima. Stoga je na neki način politička povijest za *analiste* bila nepoželjna tema koja se nije uklapala u njihov rad, a interes, kronološki, stajao je s 19. stoljećem. Iznimku čini upravo Marc Ferro. Njegov istraživački interes usmjeren je na europsku povijest 20. stoljeća, naročito rusku odnosno sovjetsku, te na povijest filma. Kao koautor nekolicine povijesno-dokumentarnih filmova,⁴ Ferro posjeduje posebnu perspektivu koja se odražava u gotovo svim djelima: on prihvaća i uvodi film kao vrijedno vrelo i time slijedi primjer Febvrea, Blocha, Laduriea, Chaunua ili Braudela u inovacijskim sposobnostima. Za djelo *Sedmorica zaraćenih* postavljaju se, dakle, ključna historiografska pitanja: **prvo**, je li Ferru uspjelo ono čega su se povjesničari oko *Annales* „bojali“ prije 1960-ih, a to je obraditi teme 20. stoljeća na svojstven način, i **drugo**, što je novo istraživanju 20. stoljeća donijelo to „otvaranje“ jednog od tih povjesničara prema novijim temama?

Kao što se jednostavno naslućuje, odgovori su povezani. Niti danas nije moguće definirati ono što Trajan Stojanović naziva „paradigmom Anala.“ Ipak, neke odrednice postoje: prije svega stilske, koje obilježava „lepršavost“ i konceptualna sloboda od uskih periodizacija i događajima određenih poglavlja. Pet Ferrovih poglavlja, iako maštovito i duhovito naslovljena, ne mogu pobjeći vremenskim kalupima. Zatim, često se navodi da skupina povjesničara oko *Annales* „bježi“ od „velikih ličnosti“, stvarajući svoju viziju prošlog vremena više preko procesa, ekonomsko-kulturnih pojava i pokreta. Ferro ne

² Peter Burke, *The French historical revolution: the Annales school, 1929-89* (Stanford University Press, 1990), 43.

³ Navedimo samo neke koje se dotiču navedenog razdoblja: Richard J. Overy, *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2005), Alan Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives* (Fontana, 1998), Ian Kershaw, Moshé Lewin, *Stalinism and Nazism: Dictatorships in Comparison* (Cambridge University Press, 1997), Richard Bessel, *Fascist Italy and Nazi Germany: Comparisons and Contrasts* (Cambridge University Press, 1996), Alexander J. De Grand, *Fascist Italy and Nazi Germany: The 'Fascist' Style of Rule* (Routledge, 1995).

⁴ Radi se o njegovim projektima *Lénine par Lénine* (1970) i *How the Nazis Came to Power* (1991).

bježi od „vladara“ 20. stoljeća. On Hitlera češće spominje nego što Marc Bloch spominje Filipa II Augusta u *Feudalnom društvu*. Međutim, težnja objašnjavanja događaja i pojava kroz dugoročne procese ostaje primjetna. Za objašnjenje uzroka Drugog svjetskog rata Ferro komparativno analizira mirovne pregovore u Versaillesu 1918/1919. i Bečki kongres 1815.⁵ Nadalje, Ferro se ne liši usporediti Prvi i Drugi svjetski rat kroz detalje koje ističe kao indikativne: oduševljenje vojnika pri odlasku na bojište u Prvom i Drugom svjetskom ratu koje se radikalno razlikuje. Kada pak govori o završetku rata, „tragovima,“ kako ih sam naziva, on preko odnosa vojska – državno vodstvo zna povezati procese pokrenute u međuratnom razdoblju s onima iz poslijeratnog, odnosno hladnoratovskog vremena, dajući za svaku od sedam zemalja pokoju opasku na koju je moguće dalje graditi.⁶

Međutim, i to su britanski i američki povjesničari prije njega uspješno radili. Ono što je posebnost Ferroovog djela jest da uspjeva na razmjerno malo prostora povezati globalna događanja i ne ograničiti se isključivo na Europu, Aziju ili neku od država. Njegovih sedam glavnih protagonista: Hitler, Mussolini, Staljin, Churchill, de Gaulle, Roosevelt i Hirohito,⁷ iako nisu ravnomjerno zastupljeni,⁸ povezani su i isprepleteni u jedan cjeloviti historičarski problem. Njegova *histoire parallèle* nipošto, pak, nije pokušaj bilo kakvog pronalaženja Dugog trajanja. Ferro ne traži osnovne ekonomske procese koji rezultiraju „površinskim“ događanjima kako to radi Bloch, ili objašnjava dugoročne procese lišene političnosti kako to radi Fernand Braudel. On je napravio ono što Braudel nikada nije mogao ili želio – otkrio političnost historije koja za povijest 20. stoljeća nije moguća samo u okviru socijalnih nauka – ali pod cijenom da je izgubio karakteristike kanonskih djela povjesničara oko *Annales*. No, njegovo je djelo jednako tako nemoguće gledati izvan okvira te skupine povjesničara kao što je nemoguće sagledati je unutar iste. Ono što Ferro baštini od Braudela nije samo stil, već potreba da objasni neobjašnjivo, da nadiđe probleme isključivo francuske povijesti, da poveže ono što u prvi trenutak nikako nije očigledno. Za samog Ferra „škola Anala“ predstavlja eksperimentalnu historiju kojoj je cilj postavljanje povezanih problema unutar bilo kojih (pa tako i političkih!) područja i njihovo rješavanje.⁹ Ferro, primjerice, u drugom poglavlju svojeg djela, nazvanom „Određiti glavnog neprijatelja“, postavlja probleme europske diplomacije koja se paralelno suočava s pojavom nacizma u Njemačkoj i Staljinovog komunizma u SSSR-u.¹⁰ On događajnu historiju izbjegava na svojstven način: ne govori o konačnim stvarima koje su općepoznate, već o tome kako je do njih došlo. Nije važan Münchenski sporazum, već kako je do njega došlo, pritom gurajući političke okolnosti tek u pozadinu, dok prvi plan

⁵ Marc Ferro, *Sedmorica zaraćenih: 1918.-1945.: usporedna povijest* (Zagreb: FPZ, 2008), 5-7 (dalje: Ferro, *Sedmorica*). Iako se Ferro u presjeku diplomatske povijesti oslanja na tipične autore poput Kissingera ili Renouvina, na sebi svojstven način lucidno iznosi nove zaključke.

⁶ Ferro, *Sedmorica*, 314-316.

⁷ Iako je Čang Kaj-Šek također važan protagonist kojemu je Ferro posvetio gotovo jednako prostora kao i caru Hirohиту, autor ga se nije odlučio posebno apostrofirati u naslovu djela.

⁸ Što naravno ovisi i o ulasku pojedinih zemalja ili, u ovom slučaju, ličnosti u Drugi svjetski rat, a ne autorovim sklonostima.

⁹ Marc Ferro, „Foreword,“ u: *Learning and Teaching About the History of Europe in the 20th Century*, ur. Marc Ferro (et. al.) (Strasbourg: Council of Europe, 1999), 19.

¹⁰ Ferro, *Sedmorica*, 61.

gradi gotovo psihohistorijski, kroz osobne okolnosti i osjećaje¹¹, metoda kojom se služe i današnji američki povjesničari Hladnog rata. A ipak, za Ferra činjenica da je mladog Hitlera zanimala arhitektura nije samo podatak iz biografije, kao kod Richarda Overyja ili brojnih drugih povjesničara, već motiv koji se pred njegovu smrt pojavljuje i objašnjava njegovo psihičko stanje te koliko je ostao vjeran svojim nazorima.¹²

No, Ferro je od samog početka sasvim svjestan pozicije u kojoj se nalazi. Nju Peter Burke ovako opisuje: *Braudel did not find it difficult to dismiss Phillip II, but Napoleon, Bismarck or Stalin would have provided him with more of a challenge.*¹³ Zato François Dosse ocjenjuje stil Marca Ferra kao svojevrsnu izdaju Braudela, povratak tradicionalnijoj povijesti.¹⁴ Baš kod Ferroovog djela vidljiva je ranjivost pokreta *Annales* shvaćenog kao doktrina, gotovo i neuspjeh, kako kritičari poput Hervéa Coutau-Bégariea ističu, budući da je njihova proklamacija strukturalne povijesti lišene događaja s Pariškog kongresa 1950. oborena.¹⁵ No upravo u ovome leži i možda najvažniji doprinos Ferroovog djela.¹⁶ Naime, on se, koliko god je to moguće, drži onoga što je naučio od Braudela i što je shvatio iz samih pristupa koje je časopis *Annales* predstavljao. On obnavlja interes prema političkoj povijesti, čak narativnoj političkoj povijesti, ali je ne baca u okove efemernih kratkoročnih ocjena događaja tradicionalne historiografije, nego pokušava stvoriti sustav koji bi za sljedbenike „škole Anala“ funkcionirao i unutar 20. stoljeća. Tražeći vezu između društva, običnog čovjeka i velikih vođa, Ferro izbjegava klasičnu povijest diplomacije, podjelu na države i unutarnja pitanja, slično kako je to napravio i u svojoj sintezi Prvog svjetskog rata (*Le Grande Guerre*, 1969) i time se barem okvirno približava svom velikom učitelju. Njegov sustav svodi se na povezivanje kompleksa problema koje potom obrađuje varirajući metode i vrela, stvarajući tako dinamiku i ritam; uvodeći povijest iz perspektive očevidaca određenog razdoblja približava čitatelje atmosferi, a već pomalo standardnu analizu ondašnjeg tiska upotpunjuje analizom javnog mnijenja. Ferroov dugotrajni interes i poseban odnos prema filmu također je motiv koji uvodi; Rooseveltovu politiku u Sjedinjenim Državama vrlo hrabro objašnjava preko njegovog programa za filmsku industriju.¹⁷ Ferro u svom djelu demonstrira vlastitu teoriju vrednovanja bogatog

¹¹ Ferro, *Sedmorica*, 31-32.

¹² Ferro, *Sedmorica*, 313.

¹³ Peter Burke, *The French historical revolution: the Annales school, 1929-89* (Stanford University Press, 1990), 108.

¹⁴ François Dosse, *History of Structuralism: The Sign Sets, 1967-Present* (University of Minnesota Press, 1997), 355.

¹⁵ Karl Dietrich Erdmann (et al.), *Toward a Global Community of Historians: The International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences 1898-2000* (Berghahn Books, 2005), 291.

¹⁶ Najznačajniji dakako iz perspektive europske i američke historiografije. Ovdje je svjesno izostavljen vrlo važan značaj unutar francuske historiografije koji se pojednostavnjeno svodi na to da je demonstrirano kako i unutar establišmenta *Annales*a može postojati interes prema temama svjetske povijesti 20. stoljeća, te štoviše da on ne mora i ne može biti apolitičan u korijenu.

¹⁷ Ferro, *Sedmorica*, 122-124. Također vidi: Marc Ferro, „Film as an Agent, Product and Source of History,“ *Journal of Contemporary History* 18/3 (1983), 357-364.

filmskog materijala¹⁸ u korist povijesnih analiza, koju iznosi u nekoliko svojih eseja.¹⁹ No, radi i korak dalje. Njegovo djelo gotovo je scenarij u kojem su poglavlja scene. Prožeto dijalogima i scenskim prikazima stvara novu vrstu naracije, rješavajući svoj kompleks sedmorice veličanstvenih u stilu *omnibus* filma. Ferrovo je shvaćanje *Annalesa* više kao „projekta“ negoli „škole“ u tom smislu indikativno: metodologija socijalnih znanosti, naime, inkorporirana je u interpretaciju povijesti prve polovice 20. stoljeća i predstavlja polazišnu točku za daljnja preispitivanja i pokušaje.

Nikolina Šimetin Šegvić

Šest fregata: rođenje flote Sjedinjenih Američkih Država

Ian W. Toll, *Six Frigates: The Epic History of the Founding of the U.S. Navy*, New York & London: W. W. Norton & Company, 2006, str. XV + 560

Kad je 1783. završio Američki rat za nezavisnost, kolonije su se našle slobodne, ali nejedinstvene, te kao takve nisu mogle uzdržavati mornaricu. Tek se ratifikacijom Ustava 1788. i uspostavljanjem zakonodavne i izvršne vlasti stvaraju predispozicije za stalnu vojnu silu, bilo kopnenu, bilo mornaričku. No, u američkom se Kongresu tada diferenciraju dvije političke stranke, federalisti i republikanci. Prvi su zagovarali stvaranje mornarice, dok su se drugi protivili takvoj politici. Pozicije su se mijenjale, mornarica razvijala, a svoj je proces stvaranja dovršila nakon rata iz 1812. godine.

Iana W. Tolla danas se smatra ozbiljnim istraživačem mornaričke tematike, a u znanstveni je svijet krenuo relativno nedavno, knjigom *Six Frigates: The Epic History of the Founding of the U.S. Navy* iz 2006. godine. Iako je riječ je o ekspertu koji se bavi specifičnom temom mornaričke povijesti, njegova rečenica i pristupačan stil vrlo brzo zaokupe čitatelja, da pozamašnu knjigu pročita gotovo u jednome dahu.

Na početku prve cjeline, *To Provide and Maintain* (str. 1-143), autor predstavlja uzor jedne mornarice s kraja 18. i početka 19. stoljeća, Britansku kraljevsku mornaricu i njezinu najpoznatiju ličnost, Horacija Nelsona. Nastavlja s prikazom razvoja mornarice od skromnih početaka u Američkome ratu za nezavisnost kada se Trinaest kolonija oslanja na gusarenje, da bi se suprotstavilo moći britanskoga brodovlja. Ekonomski zahtjevi neujedinjenih država dokinuli su malenu Kontinentalnu mornaricu ubrzo nakon potpisanoga mira 1783. godine. No, Amerikanci su ubrzo shvatili snagu riječi svoga prvog mornaričkog heroja, Johna Paula Jonesa, koji je rekao: „(...) bez respektabilne mornarice, jadna Ameriko“ (prema Morgan, William James ur. *Naval Documents of the*

¹⁸ Koji obuhvaća filmove u rasponu od 1934. do 2005.

¹⁹ Napose: Marc Ferro, “Le film, une contre-analyse de la société?” *Annales. Economies, sociétés, civilisations* 1 (1973), 109-124.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*